

AGGLUTINATIV VA ANALITIK TILLARDA MORFEMA TIZIMI: QIYOSIY-MORFOLOGIK TAHLIL**O'ktamova Moxigul Xamidullo qizi***FarDU katta o'qituvchisi, uktamovamoxigul@gmail.com***Oysha Turg'unboyeva***Farg'ona Davlat Universiteti**Chet tillari fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish: ingliz tili
2-bosqich talabasi***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 16.03.2026**Revised: 17.03.2026**Accepted: 18.03.2026***KALIT SO'ZLAR:***morfema, morfologik
tipologiya, agglutinatив
tillar, analitik tillar,
affiksatsiya, grammatik
kategoriya, sintaktik
vositalar, til tizimi.**Ushbu maqolada agglutinatив va analitik tillarda morfema tizimining strukturaviy hamda funksional xususiyatlari qiyosiy-tipologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida morfemalarning grammatik ma'no ifodalashdagi roli, affiksatsiya jarayonining o'ziga xos jihatlari hamda sintaktik vositalar orqali grammatik kategoriyalarni ifodalash mexanizmlari o'rganiladi. Shuningdek, agglutinatив va analitik tillarning morfologik qurilishi o'rtasidagi asosiy farqlar ilmiy manbalar asosida izohlanadi.*

Tilshunoslik fanida morfema til tizimining eng kichik ma'noli birligi sifatida e'tirof etiladi. Morfemalar leksik hamda grammatik ma'nolarni ifodalovchi birliklar bo'lib, ular so'zning ichki strukturasi tashkil etadi. Morfologik birlik sifatida morfema tilning grammatik tizimini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Morfemalarning strukturasi, funksiyasi va o'zaro munosabatlarini o'rganish morfologiya bo'limining asosiy vazifalaridan biridir.

Tilshunoslikda tillar morfologik tuzilishiga ko'ra tipologik jihatdan tasniflanadi. Ushbu tasnifga ko'ra dunyo tillari asosan analitik, agglutinatив, flektiv va polisintetik turlarga ajratiladi. Mazkur tipologiya til birliklarining grammatik ma'no ifodalash usullariga asoslanadi. Har bir tip o'ziga xos morfologik mexanizmlar bilan tavsiflanadi.

Agglutinatив tillar morfologik jihatdan affiksatsiya jarayonining aniq va tizimli tashkil etilishi bilan ajralib turadi. Bunday tillarda affikslar so'z o'zagiga ketma-ket qo'shib boradi va har bir affiks odatda bitta grammatik kategoriyanı ifodalaydi. Bu jarayon morfemalarning segmentatsiyasini aniq ko'rsatadi hamda grammatik shakllarning tizimli ravishda hosil bo'lishini ta'minlaydi.

O'zbek tili agglutinatив tillar guruhiga mansub bo'lib, unda grammatik kategoriyalar ko'pincha qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Masalan, 'kitoblarimizdan' so'zi morfologik jihatdan bir nechta morfemalardan tashkil topgan: kitob + lar + imiz + dan. Bu yerda 'lar' ko'plik kategoriyasini, 'imiz' egalik kategoriyasini, 'dan' esa kelishik kategoriyasini ifodalaydi.

Analitik tillarda esa grammatik ma'nolar ko'pincha mustaqil yordamchi so'zlar, predloglar yoki qat'iy so'z tartibi orqali ifodalanadi. Ingliz tili analitik til sifatida grammatik munosabatlarni sintaktik vositalar yordamida ifodalaydi. Masalan, ingliz tilida zamon kategoriyasi ko'pincha yordamchi fe'llar orqali shakllantiriladi.

Analitik tillarning morfologik tizimida affiksatsiya nisbatan kam uchraydi, biroq sintaktik strukturalar muhim rol o'ynaydi. Bu holat tilning grammatik tizimida morfologiya va sintaksis o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi.

Til tipologiyasi doirasida agglutinatив va analitik tillarni qiyosiy o'rganish morfologik jarayonlarning universalligi va milliy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Bunday tahlillar turli til tizimlarining strukturaviy o'ziga xosliklarini ochib berishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, morfema tizimining qiyosiy tahlili til o'rganish metodikasi nuqtai nazaridan ham muhimdir. Chunki turli tipdagi tillarni o'rganishda grammatik kategoriyalarni ifodalash usullari sezilarli darajada farqlanadi.

Agglutinatив va analitik tillar o'rtasidagi farqlar nafaqat morfologik tizimda, balki sintaktik qurilishda ham namoyon bo'ladi. Agglutinatив tillarda grammatik ma'no ko'proq so'z tarkibida ifodalansa, analitik tillarda sintaktik vositalar asosiy rolni bajaradi.

Umuman olganda, agglutinatив va analitik tillarda morfema tizimini qiyosiy o'rganish tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday tadqiqotlar til

tipologiyasi, morfologiya hamda umumiy tilshunoslik sohalarining rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. New York, 1921.
2. Greenberg J. Language Universals. The Hague: Mouton, 1963.
3. Comrie B. Language Universals and Linguistic Typology. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
4. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. Toshkent, 2002.
5. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 2006.
6. Yusupov A. Til tipologiyasi asoslari. Toshkent, 2010.